
Šťastný zítřek

Deset minut, vyhrazených pravidly konference i možnostmi lidské pozornosti, je na první pohled zbytečně mnoho, má-li se příspěvek zabývat něčím takovým, jako je šťastný zítřek v současné literatuře. Skutečně nevím, zda existuje nějaký druhý námět, jenž by byl na takové hony vzdálen soudobému uměleckému textu. Zdá se, že zabývat se vážně obrazem štěstí je prostě nepřijatelné pro současného autora, nechce-li riskovat okamžité odmítnutí svého díla kritikou i tzv. náročnějším čtenářstvem – s odvoláním na sentiment, naivitu a celkovou povrchnost. Na konci století, po tom všem, co se v něm odehrálo, je to jistě pochopitelné, nikoli však přesné, a vlastně samo dosti povrchní. Jenomže ať chceme nebo ne, dochází k tomu, že míra temnoty či alespoň velmi velmi ztlumeného světla tvoří už dopředu jakési estetické kritérium. A vše zasahuje mnohem dál. Jako by myšlenková serióznost v kterémkoli oboru lidského uvažování předpokládala dnes více než jindy povinný apokalyptický úvod, obraz chaosu a trosek, blížící se zkázy – dává se tím najevo jistá střízlivost, poučenost, krátce: jaksi se zvyšuje důvěryhodnost mluvčího.

Ze šťastného zítřka jsme (možná jednou provždy, ale to si nemyslím) vyléčeni. Důvěra v budoucnost a důraz na ni provázely v jisté míře celé moderní umění, úzce souvisely s kultem nového, které mohla přinášet právě jen budoucnost. Dnes se také z literatury – a zejména z poezie - vytratila nejenom ta „šťastná adjektiva“, ale do jisté míry i ona substance času, onen zítřek. Budoucí čas opustil poezii, pokud není nositelem znepokojivé chiliastické vize nebo ironického ráje; pravidelně ovšem básně setrvává především v přítomném stavu vymezování vlastní situace a nejistot nebo v rozkrývání a vytěžování zlomků mýtu, ležících kdesi v podloží minulosti.

Je velmi příznačné, že ani nejbližší polistopadový čas se společenským klimatem euforie nepřinesl tentokrát téměř žádnou podstatnější dobovou lyriku, oslavující společenské perspektivy dlouho nepřístupné, pomíneme-li tu hrstku časopisecky publikovaných básniček. A že k takové rychlé, explicitní poezii v podobných historických případech nemívají čeští básníci daleko, dokonce ani básníci tak složité transformace vnějších jevů jako třeba Vladimír Holan (vzpomeňme Rudoarmějce!)... Próza zmíněného typu dává na sebe většinou poněkud déle čekat. Z té, která se již objevila a která v přímých, konkrétních obrazech a příbězích reflektuje společenské poměry v roce 1989 a době následující, provází tón jistého „dějinného“ optimismu snad jenom Hrabalův Listopadový uragán¹. Například Třešňákův román Klíč je pod rohožkou², jedna z dosud nejzajímavějších próz s touto dobovou tematizací, se pohybuje v tónině přesmutné a skeptické, třebaže autor patří k lidem, pro něž pád komunismu znamenal mnoho, možností návratu do vlasti počínaje. I v dílech, která balancují na hranicích literární úrovně a vkusu (prózy Martina Nezvala Anna sekretářka, Obsluhoval jsem prezidentova poradce a další³) nebo se pohybují hluboko za

1 Bohumil Hrabal: Listopadový uragán. Praha, Delta 1990.

2 Vlastimil Třešňák: Klíč je pod rohožkou. Praha, Torst 1995.

3 Martin Nezval: Anna sekretářka. Praha, Carmen 1992; Obsluhoval jsem prezidentova poradce. Praha, Nakladatelství Ivo Železný 1993; Premiér a jeho parta. Praha, Labyrint 1994.

touto hranicí (prózy Zdeny Frýbové⁴), tedy i v těchto dílech je listopadová revoluce (nebo převrat) nazírána podobně; po optimismu postkomunistického zítřka v nich není ani stopy.

Odmítám se zde být jen okrajově zabývat hodnocením polistopadové politické situace a jejích dopadů na společnost; na politických fórech se knihami také zabývají pramálo. Myslím si ovšem, že příčina jevu, o němž v předchozím šlo, nespočívá ani tak v přesvědčení, že zde snad nic k oslavě není - spíše v učiněné zkušenosti, jak tyto veřejně oslavné, horoucí zpěvy v kontextu literatury dopadají s určitým časovým odstupem. Tónu explicitně angažovanému, vyzývavému společenskému patosu odzvonilo, a měřeno takovouto služebností literatury zdá se rok 1989 časem, v němž české národní obrození opravdu končí.

Ne že by obraz chaosu, trosek, zla bylo třeba nějak zvlášť konstruovat. Naše historie je v tomto ohledu výmluvná. A ještě jsme nestačili přesně určit míry devastace komunistické vlády, a už k nám naplno vtrhla divoká postmoderna se svou rychlou likvidací posledních jistot o velkých hodnotách, s ironií vůči vývoji a skepsí k pokroku. Tedy k zítřku. Rychlé osvojení si tří až sedmi (dle náročnosti) základních projevů postmoderny mohlo přes noc básníka učinit zřetelně distancovaným od optimistické „kultury“ právě absolvované doby. Předlistopadový ráj, jenž ve skutečnosti o možnost zítřka připravoval (neboť v ráji zítřka netřeba), nahradilo nedůvěřivé přešlapování uprostřed dneška, když jsme si rozmluvili vážnější smysl veškerých hodnot.

Důvěra v čas je to, co dle mého názoru současná poezie (snad právem) nevlastní, to smířlivé vyhlížení z vlastních nepokojů i nejistot, jakkoliv velkých. Ten vnitřní čas básně, která, zbavena mélosu i étosu, trčí zatím jako zadrhnutý orloj, do něhož sáhly zlé ruce rezignace. A tak se mi jeví, že nejzajímavěji v nové poezii začíná být právě tam, kde se téměř ještě podřeknutím básník začíná přiznávat k potřebě stability, dané jistou odolností hodnot před korozí relativity. Mladé autory, u nichž lze hovořit o určité křesťanské orientaci, mám na mysli především: Petra Borkovce, Pavla Petra nebo třeba Pavla Kolmačku. Jejich hlasy jsou v současném literárním kontextu stále výraznější a možnost zrodu toho typu básníka, kterému se říká syntetický, nalézám právě kdesi v těchto místech. To nadosobní, ve vztahu k němuž se tito autoři vyslovují, umožňuje jakousi elementární prostorovou i časovou perspektivu; jako by to spouštělo jejich básně ze zmíněné zadrhlosti, obohacovalo je věcností, která je paradoxní vzhledem k samotné abstraktní povaze hodnotového úběžníku. Tato poezie přináší nezvyklé úsilí o náčrt východiska - a to strhává a vzrušuje. A evokuje budoucnost, ne jako šťastný zítřek, na nějž chybí nárok, ale jako vnitřní čas, potřebný k pochopení a smíření.

⁴ Zdena Frýbová: *Mafie po listopadu*. Praha, Šulc a spol. 1992; *Malinkatý kretén*. Praha, Šulc a spol. 1993.